

БРАНИСЛАВ ЂУРЂЕВ, Нови Сад

ИСТОРИЗАМ У КОНЦЕПЦИЈИ ПРОМЈЕНЕ СВИЈЕТА У ИЗВОРНОМ И У САВРЕМЕНОМ МАРКСИЗМУ

У свјетскоисторијским размјерама између времена у којем се рађао и развијао изворни марксизам и садашњег нашег времена није велики распон; то је нешто око једног стољећа. Међутим, тај временски распон посматран са становишта развитка људског рода је велики. Вријеме Маркса и Енгелса било је предворје наше савремене цивилизације. Њихово вријеме је фаза у развоју савременог свијета у којој је индустријска цивилизација у своме рађању тек помањала главу, а у данашњој фази развоја одлике те цивилизације се већ остварују.

Значај марксизма не може се уопште схватити ако се посматра у оквиру постмарксистичке апсолутносоциолошке теорије о смјени пет друштвено-економских формација као основном закону развоја човјечанства. У тој теорији се губи из вида основна законитост нама савременог свијета, који започиње своју историју индустријским развојем, чија је прва фаза настала првом техничком револуцијом у вријеме развоја капитализма. Иако је очевидно да се читав живот савременог свијета који започиње своју историју индустријском и научном револуцијом из основа мијења у односу на вишемиленијарну историју људског рода, која је карактерисана историјским цивилизацијама, ипак је у једностраној социолошкој заслијепљености, која данас преовладава у савременом објашњењу развоја људског рода, изостало из вида да је у природном развоју људског рода преткапиталистички вишемиленијарни развој један стадиј, а да је посткапиталистички развој, који се сада остварује, други стадиј. Историја ранијих цивилизација и историја савремене свјетске цивилизације нису иста стања у при-

родном развитуку људског рода, тј. у позицији човјека према природи и у развијености друштвене природе људи.

Модерна индустријска цивилизација не разликује се од ранијих цивилизација само по својим лако уочљивим карактеристикама које дају сасвим другу климу живота него што је то било раније, већ она уноси, такође у историју свијета, битно друкчије тенденције развитака. У том погледу се модерни стадиј у развитуку људи из основа разликује од стадија који му је претходио, од раније вишемиленијарне историје цивилизованог свијета. Модерни стадиј одликује се премошћавањем јаза између науке и технике који је постојао у ранијем стадију развитака, као и повезивањем науке и привреде. У области односа међу људима одликује се — кратко да кажем — подруштвљавањем рада и тиме подруштвљавањем односа међу људима, постепеном демократизацијом односа међу људима и коначно почетком процеса демократизације односа међу народима и нацијама. То је стадиј развитака у којем се напредак цивилизације повезује с борбом за ослобођење од друштвене потчињености, док се у стадију развитака који му је претходио напредак цивилизација повезивао с друштвеним поробљавањем. На крају, модерни стадиј у природном развитуку човјечанства одликује процес историјске, друштвене интеграције свијета; данас постоји свјетска организација народа, а постоји и могућност да се свијет рационално саобрази изазовима материјалног развитака који је битно друкчији од материјалног развитака у претходном стадију цивилизације.

Било је потребно омеђити непуну двовјековну модерну историју коју одликује развитака индустријске цивилизације од старије вишемиленијарне историје цивилизованог човјечанства због тога што су могућности човјека у модерној историји да узме своју судбину у своје руке сасвим друкчије него у ранијој историји. То је ера револуција, у којој је човјек у своме развитуку дошао до тога да мијења своју историју.

Већ у зачетку модерне историје човјек је своју судбину почео да посматра у оквирима схватања по којем се положај човјека мијења, развија, по којем је нова историја уједно и нова ера у развитуку човјечанства. Еволуционизам и схватање о револуционарној промјени друштвених односа карактерише напредну мисао у модерној историји.

У вријеме када су Маркс и Енгелс постављали прве елементе своје теорије, „задатак да се свијет промијени“ — као што вели Маркс у својој XI тези о Фојербаху (1845) — појављивао се у најопштијем облику. У то вријеме се постављало питање уопште да ли ће револуција ићи у смислу учвршћења грађанског друштва или ће прерасти у револуцију која води „људском друштву, односно подруштвљеном човјечанству“ (X тези о Фојербаху). Револуционарна мисао Маркса и Енгелса кретала се тада у прерастању буржоаске револуције у пролетерску.

У то вријеме се родило материјалистичко схватање историје којим се рјешавало питање историјски насталог друштвено организованог живота људи и улоге свијести у том животу, али у најопштијем облику у којем је формулисано у *Њемачкој идеологији* (1845/6). Из тога су слиједила револуционарна гледишта која су унесена у *Манифест Комунистичке партије*, револуционарни програм који су Маркс и Енгелс написали на захтјев Конгреса Савеза комуниста у Лондону (1847) и послали у Лондон за штампање неку недјељу прије избијања фебруарске револуције 1848. године. Ту је наглашена теорија о класној борби радничке класе и њеном прерастању у револуцију у свјетским размјерама.

Послије неуспјеха револуције 1848/9. и послије стабилизације и успона грађанског друштва, Маркс је предузео да научно испита развитак грађанског друштва и његово даље кретање и прерастање у социјализам, односно у комунистичко друштво. Из тога проучавања су слиједила дјела која су кључна у потврђивању изворног марксизма: *Прилог критици политичке економије* (1859) и прва свеска *Капитала* (1867). Тада је Маркс сагледао „природне законе капиталистичке производње“ као „тенденције које дјелују и пробијају се гвозденом нужношћу“ (mit eherner Notwendigkeit wirkenden und sich durchsetzenden Tendenzen).¹ Тада је формулисана марксистичка социологија грађанског друштва у Предговору *Прилогу критици политичке економије*, дата је она формулација марксистичког прилаза проблемима грађанског друштва која је касније оглашена формулацијом историјског материјализма као таквог, формулацијом марксистичке опште социологије од важности за читав развитак човјечанства. У тој формулацији је збиља дат однос између друштвене бити (das gesellschaftliche Sein) и друштвених облика свијести (gesellschaftliche Bewusstseinsformen), али посматран у свом социолошком односу у грађанском друштву. Ту није дата општа формулација историјског материјализма као што је дата у *Њемачкој идеологији*, али, према ријечима самих оснивача историјског материјализма, на још недовољном познавању економске историје.

Међутим, марксистичка социологија грађанског друштва, формулисана у Предговору *Прилогу критици политичке економије*, заснована је на далеко већем познавању економске историје. У овој зрелој фази развитака изворног марксизма, коју неки, супротстављајући „младог Маркса“ овој каснијој фази, називају „позитивистичком“, револуционарна мисао изворног марксизма добила је чврсту научну основу. Револуционарна мисао у овој фази развитака марксизма почивала је на природно-историјском прилазу проблемима развитака људског рода, на научном прилазу заснованом на материјалистички схваћеном

¹ K. Marx, *Das Kapital* I, MEW 23, Berlin 1968, 12.

еволуционизму који произлази из историзма што почива на схватању свестраног развитка људског рода. Кретање тада савременог свијета могло се сагледати само унутар његове историјске организованости која је произлазила из грађанског друштва. У тој историјској омеђености могла се само сагледати законитост развитка.

Оно што одликује изворни марксизам као схватање развитка људског рода јест историзам у чије је оквири стављен еволуционизам. Тиме се изворни марксизам — како сам то више пута нагласио — разликује од свих еволуционистичких схватања људског рода не само прије него и после њега. Историзам је одлика изворног марксизма која не допушта да он као револуционарна теорија постане окоштала идеологија. Изворни марксизам је и тада кретања модерне цивилизације која воде промјени свијета могао сагледати само у најопштијем облику, у оном облику у којем је револуција у то вријеме сазрела, у којем је већ била наговијештена у облику пролетерске свјетске револуције. У идеолошком погледу могао је бити само револуционарна мисаона квинтесенција свога времена. Изворни марксизам није изнадвременски профетизам, нити утопија, као што се то и данас тврди, него је заснован на научном испитивању историје и њему савремене стварности. Његова револуционарна идеологија из тога произлази.

Кад је ријеч о марксистичком погледу на свијет онако како је дат у изворном марксизму, мора се јасно схватити да је он идеолошки отворен према проблемима који се историјски појављују, да је отворен и према наступајућим проблемима који се објективно у развоју намећу. То нико не пориче ко објективно прилази марксизму. Управо, заснованост марксизма на науци, а у тој науци на историзму, чини га тако отвореним. Подлога за такав прилаз јест материјалистичко схватање историје. Филозофију изворног марксизма није могуће посматрати метафизички, проглашавати је идеологијом која се једноставно стварности намеће као револуционарна теорија. Напротив, револуционарна мисао изворног марксизма се у идеолошком погледу саображавала стварном сазријевању социјалне револуције. Али, у том историјском саображавању чврста научна подлога било је материјалистичко схватање историје, које је јединствено филозофско схватање у погледу опште улоге начина производње у развоју људи и опште одређености друштвених облика свијести од друштвене бити, а у свом историјско-социолошком погледу се модификује сходно законима развоја историјски насталих стадија у природном развоју људског рода. При томе нарочито разликује развој цивилизација од модерног капиталистичког развоја и развој модерне индустријске цивилизације у вријеме развоја капитализма.²

² Да Маркс и Енгелс схватају историју за разлику од преисторије као развој цивилизације, осим Енгелсовог дјела *Поријекло породице, приватне својине и државе*, што је добро познато, навео бих нарочито

Изворни марксизам се као револуционарна мисао у идеолошком погледу саображава зрелости револуције, али иза тог саображавања лежи научни прилаз проблемима људског развика, материјалистичко схватање историје. Одузети материјалистичко схватање историје као општи метод марксизму значи одузети срж у његовом схватању, порицати научни социјализам којим се изворни марксизам разликује од утопијског социјализма не само прије него и послије појаве марксизма, па се разликује и сада.

Научни социјализам је ушао у раднички покрет, чиме је марксизам постао друштвени и политички покрет. Али је теорија која је у покрету примљена као марксистичка тако модификована да у много чему основном не одговара изворном марксизму. Таква модификована теорија је примљена прво у социјалдемократском, па затим и у бољшевичком, односно у комунистичком покрету. Кад је усвајан марксизам у радничком покрету, мало су били познати рани радови Маркса и Енгелса. Они су већином били необјављени, па је чак била непозната и *Њемачка идеологија*. Апсолутизујући формулацију марксистичке социологије грађанског друштва, онако како је дата у Предговору *Прилогу критици политичке економије*, проглашавајући ту формулацију за општу формулацију историјског материјализма, постмарксизам је унио у наводно марксистичко објашњење историје људског рода једну општу филозофскоисторијску теорију, против чега је изричито иступао Маркс.³ Стаљинистички постмарксизам је још уз то разрадио теорију о смјени пет друштвено-економских формација као основном закону развика човјечанства. Та се теорија не може никако сложити са изворним марксизмом.⁴

Умјесто природно-историјског објашњења развика људског рода постмарксизам је дао једнострано социолошки схваћену теорију која има сродности са контовском позитивистичком социологијом. И контовска социологија и постмарксистичко схватање праве конструкцију историјских закона који дјелују попут природних закона по којима се развија организам. Развика човјечанства је развика друштва, а остварује се у процесу развика једног друштвеног организма из другог. Тако једнострано конструисана социолошка законитост развика схваћена је као историјска неминовност.

раније дјело Маркса и Енгелса *Њемачка идеологија* (MEW 3, Berlin, 1962, 65—69, одељак *Naturwüchsige und zivilisierte Produktionsinstrumente und Eigentumsformen*). Могла би се навести и нека друга дјела, на примјер, Марксова *Биједи филозофије* (MEW 4, Berlin 1964, 91—92).

³ Маркс се на много мјеста изјаснио против објашњења развика људског рода општом филозофскоисторијском теоријом „чија је једина врлина да је изнадисторијска“ (писмо руској јавности од новембра 1877 — Marx—Engels, *Ausgewählte Briefe*, Berlin, 1963, 367—368).

⁴ Види моје расправе *О процесу развика човечанства до модерне цивилизације* (ЈИЧ 1/1963, 15—16) и *Однос села и града као основа економске формације друштва* (ЈИЧ 1—2/1973, 23—39).

Ако се оно што заступа постмарксизам — не само оно што је заступао социјалдемократски, него и комунистички — упореди са изворним марксизмом, мора се рећи да постмарксистичка теорија о развоју човјечанства у научној погледу у много чему битној није сагласна са изворним марксизмом. Изворни марксизам сматра развојак људског рода природним процесом који се историјски одиграва и не признаје никакве опште историјске, друштвене законе развојака. Природни развојак живота људи одиграва се развојакм начина производње који има своја историјска одређења и који се у историјским условима развија. По Марксу, у преткапиталистичком развојаку природна тежња нараслог новчаног капитала да успостави најамне односе и у привреди, да развије капитализам, историјски се остварује, а не израста капитализам по општим законима развојака друштва. Природне тенденције развојака капиталистичке производње, које, по Марксу, воде успостави социјализма, морају се остварити у борби у којој се људи свјесно боре за разрјешење супротности у материјалној бази.

„Природни закони“ модерне епохе остварују се такође историјски. Њихово остваривање не зависи само од ситуације у развојаку материјалне базе него и од историјске ситуације која даје све елементе за остварење промјене, што ће рећи да зависи и од свијести субјективних снага које се боре за разрјешење. За разлику од контовског позитивистичког и постмарксистичког прилаза проблемима развојака људског рода који га тумаче општим историјским законима који дјелују неминовношћу попут природних закона, изворни марксизам тумачи историјски настали и историјски омеђени природни развојак онако како се историјски рађа и остварује.

Иако супротстављање младог Маркса и зрелог марксизма нема оправдања кад се гледа само Марксово и Енгелсово дјело у своме развојаку, ипак је у развојаку марксистичког покрета Марксова у зрелим годинама разрађена социологија грађанског друштва, погрешно схваћена и апсолутизована у општеважећу теорију, играла улогу у формирању постмарксистичке теорије. У изворном марксизму не постоји супротност између ране његове фазе и наводно „позитивистичке“ фазе, али у развојаку постмарксизма постоји скретање у позитивизам.

Тако једнострано социолошко-еволуционистички схваћена теорија била је теоретска подлога реформизма у социјалдемократском покрету. Лењинизам је своју теорију заснивао на цјелини Марксове мисли, позивајући се и на гледишта Маркса и Енгелса из раног периода њихове дјелатности. Као и изворни марксизам и лењинизам се одликовао историзмом у процјени историјског момента у којем се јављала револуција у новим условима. Промјена свијета као свјетска социјална револуција већ се појављивала у својим конкретним историјским регионалним процесима, повезаним са другим ослободилачким покрети-

ма, нарочито са антиколонијалном борбом угњетених народа у свијету. Болшевичка партија под Лењиновим вођством знала је збиља да оцијени историјску ситуацију и да се у пракси отресе догматизма који је произлазио из једностраног социолошког објашњења Марксове теорије која је иначе владала као социјал-демократско наслеђе у Болшевичкој партији.

Међутим, послје октобарске револуције и њене побједе настао је застој у току свјетске револуције. У Совјетском Савезу појавила се потреба одбране прве земље социјализма. То је била основа на којој се послје Лењина могао развијати стаљинизам. Бирократском изрођавању је одговарала постмарксистичка теорија о смјени пет друштвено-економских формација револуцијама. По тој теорији, пошто се изврши револуција која значи успостављање новог начина производње, настаје једноставно развитак тога начина производње. Тако та теорија постаје квазинаучно упориште за идеологију бирократије. Процес изградње социјализма постаје наводно све, а човјек ту нема много значаја. То је марксизму одузимало хуманистичку страну и довело је до познате страховладе. Стаљинизам је захтијевао не само идеолошки монолитизам у Совјетском Савезу него и у читавом свјетском комунистичком покрету. То се остваривало прије другог свјетског рата преко Треће интернационале, а послје рата покушава се на разне начине да се успостави монолитизам, па се у томе донекле и успијевало, а у једном дијелу свијета успијева и данас.

Свјетској револуцији која се сада остварује у својој регионалној одређености и на махове више не само да не одговара идеолошка монолитност него ни једностраност у свођењу на социјалну револуцију.⁵

Стога није чудновата појава да се, кад гледамо савремени марксизам у његовој политичкој идеолошкој структури, он дијели на различите марксизме. То је у садашњим условима природна појава, јер марксизам у идеолошком погледу треба да буде револуционарна мисаона квинтесенција свога времена, што ће рећи у савременим условима саображавање револуционарне мисли регионалним историјским условима. Данас је у добром дијелу савременог марксизма изразити историзам дошао до пуног изражаја. Уосталом, то ништа није чудновато. Ријеч је о промјени свијета која није више само сагледива у идеји него

⁵ „Ми смо увијек истицали да у социјализму на првом мјесту мора да буде човјек, произвођач и стваралац, без обзира на националну припадност. Социјализам и јесте историјски процес социјалног и националног ослобођења личности (подвукао Б. Ђ.), што треба да доведе до тога да човјек постане стварни господар свога живота и рада како би могао развијати своје стваралачке снаге“ — рекао је Јосип Броз Тито у говору у Академији наука и умјетности Босне и Херцеговине 3. новембра 1969. године (*Избор Јосипа Броза Тита за почасног члана Академије*, изд. Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево 1970, 24). — Види, такође, студије Е. Кардеља о проблемима несврстаности и о савременој антиимперијалистичкој револуцији.

која се конкретно историјски одиграва. При том процесу није чудновато што се општа идеја регионално раздваја у идеолошки донекле различите токове.

То доводи до закључка у извјесним коментарима да је данас марксизам мртав, али да наставља свој живот као различити марксизми који се разликују од изворног. Такав закључак усмјерен је против научне вриједности марксизма у оријентацији марксиста у савременим проблемима свијета. Међутим, баш иза тога иделошког растакања и лежи досљеднији научни приступ од постмарксистичког. То растакање у овом моменту развитка не допушта униформисану револуционарну идеологију, а још мање униформисану бирократску идеологију у изградњи социјализма.

Међутим, савремени марксизам као научни приступ проблемима промјене свијета која се данас као неминовност намеће, уколико човјечанство пође путем даљег свога напретка, уколико не доведе у питање и свој опстанак, не може бити постмарксистичка теорија која у свом општеважећем апсолутносоциолошком сивилу гура савремену промјену свијета у сасвим стијешњене оквире идеолошки униформисане обавезности за читав свијет. Та теорија није у стању да сагледа да је савремени развитак производних снага почео да дјелује снажно на развитак друштвене свијести и непосредним утицајем.

Да савременом техничком и научном револуцијом настаје нова епоха у развоју наше савремене цивилизације, свако може лако видјети. Тај развитак захтијева нови марксистички разрађени приступ, а у том погледу општа теоретска марксистичка мисао заостаје. Осим ортодоксног постмарксизма намеће нам се такозвани утопијски марксизам који је сам по себи сидероксилон (гвоздено дрво), нешто међусобно повезано а тако противрјечно да је бесмислица. Мислим да се „утопијски марксизам“ не може убројати у постмарксизам, јер је одрицање од научног социјализма такво одступање од изворног марксизма да то значи стајати на позицијама из основа супротним изворном марксизму. Субјективни идеализам којим „утопијски марксисти“ прилазе проблему промјене свијета неспојив је са изворним марксизмом.

Међутим, не само у основи схватања које званично заступају комунистичке партије у свијету, него и у основи оних схватања које заступају мислиоци који се позивају на научни социјализам како га је дао зрели марксизам, лежи постмарксистичко схватање развитка људског рода. Иако су неке партије у свом практичном дјеловању и у заступању теоретских ставова у вези са непосредном праксом далеко отишле у уважавању садашњег историјског момента, нису у својој општој теорији извршиле коначна разрачунавања са догматским, апсолутносоциолошким постмарксистичким схватањем које спречава да се марксист до краја снађе у савременим проблемима промјене свијета.

У извјесном смислу то вриједи и за нашу револуционарну мисао. Дозволићу себи да цитирам опширније један свој недавно изречен исказ:

„У савременом свијету већ постоје елементи онога што је Маркс назвао подруштвљеним човјечанством. Није то будући процес који се може само сагледати, него се ми налазимо у самом процесу и напредне снаге у свијету боре се за рјешења која представљају претпоставке за даљи развитак човјечанства. Наша спољна политика... сналази се у тим тешким проблемима. Наша земља се налази на челу у тој борби напредних снага у свијету. То наша филозофска мисао није продубила. Она само понавља Марксове тезе о Фојербаху и међу њима тезу о подруштвљеном човјечанству. То досадно понављање прави од онога што је рекао Маркс прије сто тридесет година заувјек важећу доктрину. Маркс је мјесто *грађанског друштва*, што су тадашњи филозофи сагледали, оставио *људско друштво, односно подруштвљено човјечанство*. Због тога наша филозофска мисао не може да продубљено теоретски приђе проблемима садашње свјетске заједнице народа која се конституисала у грађанским оквирима, што је предвиђао Кант. Не види да су ту садржани елементи које је предвиђао Маркс.

Унутар савремених друштвених односа и у националним и у интернационалним оквирима појављује се потреба изразитијег хуманистичког односа међу људима, народима и нацијама негшто што је то било у досадашњој историји човјечанства. Данашњи хуманизам, међутим, није стари хуманизам, него мора да буде одазов човјека на материјални развитак. Постављају се конкретни проблеми за рјешавање. Пред човјечанство и пред нас све постављају се тешки проблеми које треба сагледати да би били ријешени, почевши од еколошких проблема, од проблема заштите природне средине, до свјетских економских проблема и очувања мира у свијету.“⁶

Висина развитка производних снага у данашњој епохи модерне индустријске свјетске цивилизације створила је такву ситуацију да се социјална револуција повезује са општом промјеном свијета која се пред нама одиграва. Ту се друкчије поставља револуционарна мисао него што се постављала прије сто тридесет година када се социјална револуција тек појављивала као сагледива појава. Данас се не ради о томе да се свијет тек промијени, него о томе да се свијет већ мијења и у којем ће се правцу промијенити.

Нова епоха у развоју цивилизације захтијева савремену марксистичку теорију засновану на материјалистичком схватању историје онаквом како га је дао изворни марксизам. Постмарксистичка једнострана социолошка прерада марксизма то не може бити.

⁶ Дијалог, Сарајево, бр. 5/1978, 85.

Branislav DJURDJEV

HISTORISMUS IN DER AUFFASSUNG VON DER VERÄNDERUNG
DER WELT IM URSPRÜNGLICHEN UND GEGENWÄRTIGEN
MARXISMUS

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Zeit in der Marx und Engels ihre Theorie aufgestellt haben ist nicht so weit von uns. Etwa ein Jahrhundert. Wenn wir aber diese Zeit als Weltentwicklungsprozess betrachten, ist das Menschenleben im XIX. Jahrhundert ein Europa sehr schwer mit heutiger Welt zu vergleichen, obwohl die heutige industrielle Weltzivilisation ihre historische Wurzel aus der europäischen bürgerlichen Gesellschaft und ihrer Zivilisation zieht. Zum Zeitpunkt der Geburt unserer modernen industriellen Weltzivilisation noch im europäischen Rahmen hat Marx die materialistische Geschichtsauffassung entdeckt. Der junge Marx konstatiert: »Der Standpunkt des alter Materialismus ist die »bürgerliche« Gesellschaft, der Standpunkt des neuen, die menschliche Gesellschaft oder vergesellschaftete Menschheit« (X. These über Feuerbach). Die grösste Leistung von Karl Marx is seine Kritik der politischen Oekonomie, in der die Entstehung und Entwicklungsbewegung der kapitalistischen Produktionsweise unter die Lupe einer sorgfältigen wissenschaftlichen Analyse genommen wurde, wodurch die Bedeutung dieser Produktionsweise in der Geschichte der Menschheit erklärt wurde. »In diesem Werke wurden untersucht die, mit einer Notwendigkeit wirkenden und sich durchsetzenden Tendenzen« in der Bewegung der kapitalistischen Produktionsweise und die »gesellschaftlichen Antagonismen, welche aus Naturgesetz der kapitalistischen Produktion entspringen« (Das Kapital, Vorwort zur ersten Auflage). Die Entwicklungsbewegung dieser Produktionsweise in ihrer natürlichen Bestimmtheit verlangt die Abschaffung des Kapitalismus und die weitere Vergesellschaftung des Menschenlebens das als Prozess die Vergesellschaftung der Welt sucht. Das ist keine Prophezeiung sondern »naturwissenschaftlichtreu« konstatiertes Bedürfnis.

Die »ortodoxen« Postmarxisten haben der marxistischen Geschichtsauffassung zugeschrieben, dass sie die allgemeinen Entwicklungsgesetze der Menschheitsgeschichte entdeckt hat. Das heisst Marx »zugleich zu viel Ehre und zu viel Schimpf antun« (Marx' Brief vom November 1887).

Damit hat der wahre Marx nicht zu tun. Freilich hat Marx eine revolutionäre Doktrin vertreten, die damaliger Reife der Revolution entsprach. Diese Doktrin sucht nicht »die Rezepte (contistische?) für die Gasküche der Zukunft zu verschreiben« (Das Kapital I, Vorwort zur zweiten Auflage).

Nach seinem strengen konkreten Historismus, dem er seinen Evolutionismus unterzogen hat, muss Marx in der Erläuterung der Geschichte von allen Evolutionisten in der Geschichtsauffassung unterschieden werden. Deshalb muss moderne marxistische Theorie mit den neuen Momenten in der Menschheitsgeschichte in Einklang gebracht werden. Der Prozess der Vergesellschaftung der Welt ist heutzutage im vollen Gange. Noch immer ist er im Rahmen der »bürgerlichen Gesellschaft, obwohl sich die moderne

industrielle Zivilisation in einer Hälfte der Welt in nichtkapitalistischen Umständen entwickelt. Diese Zivilisation verlangt in ihrer natürlichen Bestimmtheit der historischen Entwicklungsstufe entsprechende »vergesellschaftete Menschheit«.

Die moderne marxistische revolutionäre Doktrin muss sich diesen neuen historischen Verhältnissen anpassen.

